

Krisis

Nº59 juni 1995

UTOPIEËN

len lopen naar mijn smaak te veel door elkaar. De auteur verbergt zich achter de ingeleide schrijvers, maar net niet helemaal. Het geheel mist daardoor helderheid.

Goedheid of rechtvaardigheid?

Ido de Haan en Pieter Pekelharing

Recensie van Jos de Beus, Economische gelijkheid en het goede leven, Uitgeverij Contact, Amsterdam/Antwerpen 1993, 206 p., fl. 32,90.

In *Economische gelijkheid en het goede leven* wordt grote bezorgdheid uitgesproken over de ondergang van een ideaal dat lange tijd het gezicht van de Nederlandse politiek heeft bepaald, het ideaal dat mensen gelijk zijn en zoveel mogelijk gelijk behandeld moeten worden. De gelijkheid is volgens De Beus het "eerste slachtoffer" geworden van de "ruige bevrijding" die Nederland de laatste jaren heeft doorgemaakt.

Het gaat De Beus nadrukkelijk om de neergang van een ideaal. Feitelijk is er volgens hem in Nederland nog niet zo veel aan de hand: ons land behoort tot de meest egalitaristische en rijkste landen ter wereld. Alle reden om daar trots op te zijn, zou men zeggen, maar het tegendeel blijkt het geval. "Hoe komt het nu", vraagt De Beus zich af, "dat de fraaie resultaten (van het egalitarisme) zo weinig reden geven voor intelligente behoudzucht, gezamenlijke trots en bereidheid van beleidsmakers, journalisten en academici tot promotie van het eigen model in het buitenland? (...) Wat nu al meer dan tien jaar domineert is gemjammer over

betaalbaarheid en fraude, roep om een simpel stelsel van uitkeringen en subsidies, zorg over de nationale identiteit, kritiek op leiders en instellingen van de consensusdemocratie, en zelfs vrees voor getto's. Waarom is er deze sfeer van onbehagen?". (p.153-4)

De Beus' verklaring voor dit onbehagen is de volgende: na de 'welzijnsrevolutie' van de jaren zeventig ontstond steeds meer kritiek op het feit dat burgers eerder passief dan actief, eerder afhankelijker dan vrijer waren geworden. Als gevolg daarvan kwam het streven naar een egalitatie van levenskansen in een kwaad daglicht te staan. Dit heeft niet zozeer tot afkeer als wel tot verwarring over de waarde van het egalitarisme als politiek ideaal geleid. Het resultaat hiervan is dat het politiek-bestuurlijke systeem dat dit ideaal in praktijk brengt, als een last wordt ervaren, en niet als een bron van stabiliteit, welvaart en voorspoed. Kortom, de verdelingsmachine van de verzorgingsstaat is er nog wel, maar de benzine raakt langzaam op, de animo om haar in stand te houden verdwijnt. Mensen willen vrij in plaats van gelijk zijn.

Het interessante van De Beus' boek is dat hij het opkomende verlangen naar "ruige vrijheid" niet aan één klasse toedicht, maar als een optie analyseert, waar leden van verschillende klassen onder de bestaande condities op uit neigen te komen. Ter illustratie hiervan schetst hij de denkwereld van Simon, een lid van de heersende klasse, Roeland, een lid van de middenklasse, en Dina, die tot de lagere klasse behoort. Alledrie hebben goede redenen zich niet voor het streven naar gelijkheid te interesseren: Simon omdat hij door hard werken voortdurend rijker wordt en zich steeds minder met Roeland en Dina verbonden voelt; Roeland omdat hij ondanks zijn inspanningen dood-

bang is naar het niveau van Dina af te zakken en geen behoefte aan maatschappelijke experimenten heeft; en Dina omdat ze alleen een verbetering van haar eigen positie wenst, maar niet genoeg economisch gewicht in de schaal kan leggen om daarop te hopen. Dina houdt zich afzijdig, Roeland voelt zich in zijn bestaanszekerheid bedreigd en klaagt over het verval van waarden en normen, en Simon wil meer vrijheid. Alledrie de figuren handelen "rationeel maar zien gelijkheid niet als een dwingend of collectief doel". (p.26) Dat betekent volgens De Beus "dat het bestaande beleid van herverdeling niet gedragen wordt door positieve overtuigingen die in brede kring worden gedeeld en die wortelen in levensbeschouwingen en concepties van het goede leven." (p.27).

Doelstelling van De Beus' betoog is nu een zodanige formulering van gelijkheid te geven, dat deze weer deel van ieders levensbeschouwing wordt. Alleen idealen die hecht in een conceptie van het goede leven zijn verankerd, brengen volgens De Beus het soort gemeenschapsgevoel voort, dat nodig is om ze in praktijk te kunnen brengen. De Beus hekelt dan ook de politieke filosofen die slechts magere theorieën van het goede hebben ontwikkeld en controverses over het goede leven zo veel mogelijk trachten te omzeilen. Daartegenover stelt hij dat economische gelijkheid er is ter wille van, en zijn zin ontleent aan, "vitale menselijke belangen", die boven persoonlijk voordeel, nut of inkomen uitgaan. Hij spreekt van een "complex van absolute, algemene en persoonlijke belangen", die hij vervolgens als toets gebruikt om de juiste conceptie van gelijkheid te selecteren.

De conceptie van gelijkheid die het beste aan het programma van eisen voldoet, is de 'hulpbron-gelijkheid' die al enige decennia door filosofen als Rawls,

Sen en Dworkin wordt bepleit. De Beus zet deze vorm van gelijkheid af tegen twee andere concepties, de procedurele en de vriendelijke, die minder goed door zijn toets heenkomen. Het ideaal van de procedurele gelijkheid wordt volgens De Beus door filosofen als Hampshire en Walzer verdedigd: ze zouden slechts een stelsel van burgerlijke en politieke rechten willen garanderen, dat iedereen een gelijke startpositie geeft. Verdere uitkomsten dienen volgens deze conceptie aan de vrije onderhandeling en politieke strijd tussen (groepen van) individuen te worden overgelaten. Vriendelijke egalitaristen als Martha Nussbaum zouden daarentegen een gelijk recht op volledige ontplooiing van alle individuele mogelijkheden en talenten willen garanderen, en daarbij zo veel mogelijk rekening willen houden met ieders fysieke en mentale *make-up*.

Het ideaal van hulpbron-gelijkheid bevindt zich tussen deze twee concepties van gelijkheid in. Er wordt een verdeling van goederen nagestreefd die de genoemde 'vitale belangen' van mensen beschermt, maar die de zorg voor zelfontplooiing aan het individu zelf overlaat. Kort gezegd komt de boodschap er op neer dat de hulpbron-gelijkheid de beste mix van vrijheid, gelijkheid en solidariteit vormt, en het meest met het pluralisme in de bestaande burgerlijke maatschappij rekening houdt. Onder condities van hulpbron-gelijkheid zijn burgers, anders gezegd, optimaal in staat datgene te maken, te doen of te zijn wat zij zelf van waarde achten.

Behalve als toets speelt de notie van het goede leven in dit boek echter ook een andere rol. Het verwijst namelijk naar de levenshouding waar het burgers volgens De Beus nu juist (in toenemende mate) aan ontbreekt. Vandaar dat het boek niet

alleen uit de bekende filosofische exercitie bestaat, waarin experts aan experts de (vooral: economische) haalbaarheid van hun idealen bewijzen, maar ook een "discussie" met Simon, Roeland en Dina begint, in de hoop dat degenen die in vergelijkbare posities verkeren overtuigd zullen worden van De Beus' egalitaire ideaal van het goede leven.

Die "discussie" komt echter nauwelijks uit de verf. De kracht van het boek, dat er af en toe concrete mensen (in plaats van wezens achter een sluier van onwetendheid) in opduiken, is ook de zwakte ervan. Mensen van vlees en bloed zullen eerder afgeschrikt dan overtuigd worden door De Beus' bewijsvoering, omdat hij nog veel te veel de stijl van het meedogenloze uitbenen van concepten van de analytische filosoof hanteert. Aan het eind zit de lezer met een overcomplete skelet voor een leven dat wellicht goed, maar niet erg levendig is. Dat is jammer, want de introductie van Simon, Roeland en Dina maakt iets duidelijk wat zelden in de gelijkheidsliteratuur wordt bediscussieerd: wat heb je aan een ideaal dat (volgens de experts) juist is, als blijkt dat dat ideaal nauwelijks leeft?

Stel dat het ideaal van gelijkheid inderdaad een toenemend aantal mensen koud laat. Hoe kan je hen het best van de waarde van dat ideaal overtuigen? De suggestie in dit boek is, dat je dat doet door hen van de waarde van een bepaalde conceptie van het goede leven te overtuigen. Die suggestie is echter hoogst betwistbaar en buitengewoon problematisch. Zowel de twist als de problemen komen in dit boek nauwelijks aan de orde.

Zo is het opvallend dat De Beus met geen woord over rechtvaardigheid rept, terwijl dat toch altijd het ideaal is geweest dat met gelijkheid in verband werd gebracht. Rechtvaardigheid, zo lijkt het, is

De Beus te koel en abstract. Het is niet in staat het soort *fellow-feeling* op te wekken dat hij voor de verwezenlijking van zijn egalitaristische idealen noodzakelijk acht. Daar is een gedeelde conceptie van het goede leven voor nodig, en dat is iets wat verdedigers van rechtvaardigheid nu juist tussen haakjes poogden te plaatsen. Daar hadden ze echter een goede reden voor die De Beus in dit boek nergens bespreekt.

Aanhangers van rechtvaardigheidstheorieën keren het probleem van De Beus als het ware op z'n kop. Het probleem is volgens hen niet hoe een omvattende conceptie van het goede leven te ontwikkelen, het probleem is juist duidelijk te maken waar, wanneer en waarom die conceptie moet worden opgeschort. Discussies over rechtvaardigheid ontstaan op het moment dat mensen beseffen dat ze het *niet over het goede leven eens kunnen worden* en vervolgens naar principes tasten die voor alle betrokkenen aanvaardbaar zijn. Volgens filosofen als Thomas Scanlon en Brian Barry komt rechtvaardigheid neer op de bereidheid en het verlangen samen te leven volgens regels die niemand redelijkerwijs zou kunnen verwerpen. Dit verlangen vormt volgens hen zowel het motief als het criterium van rechtvaardigheid.

In zijn zojuist verschenen boek, *Justice as impartiality* (Oxford 1995) heeft Barry gepoogd te laten zien dat een rechtvaardige oplossing van conflicten over het goede leven op het volgende neerkomt: zowel publiek als privé moet ieder zijn of haar conceptie van het goede leven kunnen najagen, mits dat aan de hand van (stem)procedures en op basis van middelen geschiedt die voor alle betrokkenen gelijk zijn. De gelijkheid die hieruit voortvloeit is niet op een conceptie van het goede leven gebaseerd, maar berust juist

op de *weigering* een dergelijke conceptie in de basisinstituten van de maatschappij in te bouwen.

In tegenstelling tot wat De Beus suggereert, betekent een dergelijke oplossing allerm minst dat mensen voor een regime van ruige vrijheid zullen kiezen, waarin ze politiek gelijk maar economisch vogelvrij zijn. Wat voor conceptie van het goede leven men ook mag hebben, het is onrechtvaardig voor een dergelijk regime te kiezen, omdat iedereen weet dat banen op het ogenblik schaars zijn en geen mens van werk verzekerd is. Bovendien ligt de arbeidsproductiviteit in Nederland zo hoog dat er grote kans bestaat dat mensen het tempo niet bijhouden en vervroegd moeten uitreden. Daarbij komt dat de financiële markten zo onzeker zijn dat ieders financiële toekomst er precair uitziet. Wie poogt samen te leven volgens regels die niemand redelijkerwijs zou kunnen verwerpen, kiest voor een sociaal vangnet, dat iedereen tegen de wispelturigheid van de markt indekt.

De reden om voor rechtvaardigheid in plaats van het goede leven te kiezen is simpelweg dat concepties van het goede leven tot dusver eerder de oorzaak dan de oplossing van maatschappelijke conflicten zijn geweest. Juist omdat er chronische onenigheid over opvattingen van het goede leven bestaat, is het belangrijk dat mensen die opvattingen tijdens discussies over de inrichting van hun samenleving tussen haakjes leren plaatsen. Uitgaand van het verlangen overeenstemming te bereiken, en gegeven de onzekerheid die over concepties van het goede leven bestaat, is neutraliteit in dergelijke discussies het enige alternatief. Zou De Beus werkelijk gelijk hebben, en zouden concepties van *gelijkheid* onlosmakelijk met concepties van het *goede leven* zijn verbonden, dan zou zijn egalitarisme bij

conflicten tussen haakjes moeten worden geplaatst. Maar gelijkheid is nu juist een goed dat bij dergelijke conflicten niet tussen haakjes te plaatsen valt, omdat het streven daarnaar de enige manier is op rechtvaardige wijze uit het conflict te komen. De kwestie is niet of er concepties van het goede leven bestaan, die iedereen (overeenkomstig de termen van die conceptie) gelijk behandelen; de kwestie is of degenen die elkaars concepties *afwijzen* bereid zijn hun eigen conceptie op een *faire* manier na te jagen, dat wil zeggen met middelen en volgens regels die voor iedereen gelijk zijn. Gelijkheid, kortom, is dat wat overblijft als je bereid bent elkaar ondanks de gerezen verschillen op een *faire* manier te behandelen. Dat daar een diepe overtuiging voor nodig is, is onbetwistbaar, maar die week je niet op door ieders zin voor het goede leven, maar door ieders zin voor rechtvaardigheid te scholen.

Het belang van de symbolische orde

Ans Vrerink

Recensie van P. Moyaert, Ethiek en sublimatie: over 'De ethiek van de psychoanalyse' van Jacques Lacan. Sun, Nijmegen 1994, 228 p., fl.34.50

Van de hand van Paul Moyaert zijn reeds verschillende artikelen over de Franse filosoof en psychoanalyticus Jacques Lacan (1901-1981) verschenen. Zijn bijdrage over Lacan aan de bundel *Denken in Parijs* uit 1979 heeft er toe bijgedragen dat diens werk voor het Nederlandse taalgebied toegankelijker werd gemaakt. Ook van *Ethiek en sublimatie*, een verkenning van en deels reflectie op *L'Éthi-*